इयत्ता बारावी | मराठी | कथेवर आधारित महत्वाचे प्रश्न

1) अनूची समाज समजून घेण्यामागची भूमिका स्पष्ट करा.

उत्तर: अनूला समाजाचा अनुभव कोणाच्याही सांगण्यावरून किंवा प्रभावाखाली राहून घ्यायचा नव्हता. तिला स्वतःच्या स्वतंत्र बुद्धीने आणि नजरेने जग पाहायचे होते. आपण जेव्हा कुटुंबासोबत किंवा समाजाच्या चौकटीत राहतो, तेव्हा आपल्या विचारांवर इतरांच्या मतांचा पगडा असतो, ज्याला ती 'बौद्धिक पारतंत्र्य' मानत असे. म्हणूनच, कोणत्याही पूर्वग्रहाशिवाय समाजाचे खरेखुरे रूप जाणून घेण्यासाठी तिने पाच वर्षे स्वतंत्रपणे जगण्याचा धाडसी निर्णय घेतला.

समाज समजून घेण्यासाठी तिने मुद्दाम 'नर्स' हा पेशा स्वीकारला. तिचे असे मत होते की, इस्पितळ हे एक असे जग आहे जिथे सुख आणि दुःख त्यांच्या खऱ्या रूपात पाहायला मिळतात. एक नर्स रुग्णाच्या केवळ शरीराचीच नाही, तर त्यांच्या मनाचीही सेवा करते. रुग्णांचा शारीरिक 'ताप' आणि मनाचा 'मनस्ताप' या दोन्ही गोष्टींचे निवारण करताना माणूस जवळून समजतो, अशी तिची ठाम धारणा होती. म्हणूनच, समाज समजून घेण्यासाठी तिला नर्सची नोकरी हा सर्वात योग्य मार्ग वाटला.

2) बोर्डिंगमधील मुलांचे बापू गुरुजींबद्दलचे प्रेम तुमच्या शब्दांत लिहा.

उत्तर: बापू गुरुजींचे बोर्डिंगमधील मुलांवर अपार प्रेम होते आणि मुलांसाठीही गुरुजी म्हणजे त्यांचे सर्वस्व होते. गुरुजींच्या शब्दाला विद्यार्थ्यांच्या मनात मोठा मान होता; त्यांचा शब्द मुले कधीही खाली पडू देत नसत. गुरुजींचाही मुलांवर इतका जीव होता की, ते स्वतः रोज रात्री कंदिलाच्या प्रकाशात बसून मुलांचा अभ्यास घेत आणि पहाटे लवकर उठवून त्यांची तयारी करून घेत. जेव्हा गुरुजींचा स्वतःचा मुलगा वारला, तेव्हा सर्व मुले स्वतःच्या कुटुंबातील व्यक्ती गेल्यासारख्या दुःखाच्या सागरात बुडून गेली होती. यावरून मुलांचे गुरुजींशी असलेले भावनिक नाते स्पष्ट होते.

गुरुजींनी केवळ मुलांना शिकवले नाही, तर शिक्षण पूर्ण झाल्यावर अनेकांना नोकरी मिळवून देऊन त्यांची उदरनिर्वाहाची सोयही केली. नोकरी लागल्यानंतर आणि गाव सोडल्यानंतरही विद्यार्थी गुरुजींना विसरले नाहीत. दरवर्षी गुरुपौर्णिमेच्या दिवशी सर्व आजी-माजी विद्यार्थी आठवणीने गुरुजींना भेटायला येत. श्रीफळ देऊन त्यांच्या पाया पडत आणि त्यांचा आशीर्वाद घेत. आपले विद्यार्थी इतक्या प्रेमाने आणि आग्रहाने गुरुजींना आपल्या गावी येण्याचे निमंत्रण देत, यावरून बापू गुरुजींबद्दल त्यांच्या मनात असलेली निस्सीम भक्ती आणि प्रेम दिसून येते.

3) 'अनू' या व्यक्तिरेखेबद्दल थोडक्यात लिहा.

उत्तर: अनू ही 'शोध' या कथेची नायिका असून ती अत्यंत स्वतंत्र विचारांची आणि ध्येयवादी तरुणी आहे. ती इतर सर्वसामान्य मुलींसारखी नाही; तिचे विचार आणि जगण्याची पद्धत वेगळी आहे. वरवर पाहता ती कोणाला विक्षिप्त वाटू शकते, परंतु प्रत्यक्षात ती स्वतःचे स्वतंत्र व्यक्तिमत्त्व घडवू पाहणारी एक प्रगल्भ मुलगी आहे. कोणाच्याही प्रभावाखाली न राहता, जीवनाचा प्रत्यक्ष अनुभव घेण्यासाठी ती पाच वर्षे स्वतंत्रपणे जगण्याचा धाडसी निर्णय घेते.

अनूच्या मते, कुटुंबासोबत राहताना आपण नकळत इतरांच्या विचारांच्या आधाराने जगतो, ज्यामुळे आपली स्वतःची दृष्टी स्वतंत्र राहत नाही; याला ती 'बौद्धिक पारतंत्र्य' मानते. हे पारतंत्र्य नाकारून समाज आणि माणूस जवळून समजून घेण्यासाठी ती 'नर्स' हा पेशा स्वीकारते. नर्स म्हणून काम करताना ती केवळ नोकरी करत नाही, तर सेवाधर्माने रुग्णांच्या भावजीवनात स्वतःचे हक्काचे स्थान मिळवते. अशा प्रकारे, स्वतःच्या अनुभवातून स्वतःला घडवणारी एक आगळीवेगळी आणि झोकून देऊन काम करणारी व्यक्तिरेखा म्हणजे अनू होय.

4) 'गढी' या कथेच्या शीर्षकाची समर्पकता थोडक्यात स्पष्ट करा.

उत्तर: 'गढी' हे केवळ एक जुने बांधकाम नसून ते गावातील सत्ता, प्रतिष्ठा आणि संरक्षणाचे प्रतीक आहे. एकेकाळी गढीचा गावावर मोठा प्रभाव होता आणि गावाला तिचा भक्कम आधारही होता. स्वातंत्र्यानंतर गढीने आपले सत्तास्थान गमावले असले, तरी ती उन्हापावसाला तोंड देत ताठ उभी होती. मात्र, हळूहळू ही गढी खचत गेली आणि कणाकणाने कोसळू लागली. गावातील काही स्वार्थी आणि उचापती लोक तर गढी पडण्याचीच वाट पाहत होते, जेणेकरून त्यांना गढीखालची पांढरी माती उकरून नेता येईल.

कथेमध्ये गढीची ही पडझड केवळ एका वास्तूची नसून ती गावातील नैतिक मूल्यांची आणि बापू गुरुजींच्या स्वप्नांची पडझड आहे. बापू गुरुजींनी ज्या गावाला विकासाच्या वाटेवर नेले, त्याच गावाला उचापती लोकांनी वाईट दिशेला ढकलले. जशी गढी कणाकणाने कोसळली, तसाच गावाचा विकास आणि बापू गुरुजींचा उत्साहही कोसळला. गावाचे स्थित्यंतर, मूल्यांचा ऱ्हास आणि बापू गुरुजींचे पतन या सर्वांचे 'गढी' हे एक बोलके प्रतीक ठरते. म्हणूनच, या कथेला दिलेले 'गढी' हे शीर्षक अत्यंत समर्पक आणि अर्थपूर्ण आहे.

5) टॅक्सी ड्रायव्हरचे स्वभावविशेष तुमच्या शब्दांत लिहा.

उत्तर: 'शोध' या कथेतील टॅक्सी ड्रायव्हर हा एक अत्यंत साधा, कष्टकरी आणि प्रामाणिक वृत्तीचा माणूस आहे. आपल्या व्यवसायाला समाजात फारशी प्रतिष्ठा नाही याची त्याला जाणीव आहे, तरीही तो इमानाने कष्ट करून आपले पोट भरतो. दिवसा जेवायला वेळ मिळाला नाही तरी रात्री उशिरापर्यंत टॅक्सी चालवणारा हा माणूस भिडूयांनी अपघातात त्याच्या बाजूने साक्ष दिल्यावर प्रचंड कृतज्ञ होतो. त्याचा हा कृतज्ञ स्वभाव आणि प्रामाणिकपणा भिडूयांनाही भावतो, म्हणूनच ते त्याला मदत करण्यासाठी स्वतःहून पुढे येतात.

टॅक्सी ड्रायव्हर हा केवळ कष्टकरीच नाही, तर तो अत्यंत संवेदनशील आणि हळव्या मनाचाही आहे. अनू जेव्हा तिच्या पेशातील अनुभव सांगत असते, तेव्हा ती एका लहान मुलीशी भावनिकदृष्ट्या कशी बांधली गेली हे ऐकून तो आतून पूर्णपणे हलून जातो. अनूच्या मनाच्या मोठेपणाचे कौतुक करतानाच तो स्वतः मात्र गलबलून जातो; कारण ज्या मुलीच्या निधनाबद्दल अनू सांगत असते, ती त्याची स्वतःची मुलगी असते. अत्यंत गरिबीत जगूनही त्याची वैचारिक प्रगल्भता आणि भावनांची शुद्धता यातून दिसून येते.

6) 'गढी', 'वान नदी' आणि 'वटवृक्ष' या तीन प्रतीकांतून गावातील स्थित्यंतराचे दर्शन कशा प्रकारे घडले आहे?

उत्तर: 'गढी' कथेत लेखकाने या तीन प्रतीकांचा वापर करून गावातील नैतिक आणि भौतिक पडझडीचे सुंदर चित्रण केले आहे, ते खालीलप्रमाणे स्पष्ट करता येईल:

१. गढी (बापू गुरुजींचे प्रतीक): गढी हे गावातील भक्कम आधार आणि संरक्षणाचे प्रतीक आहे. पूर्वी गढी ज्याप्रमाणे गावाला आधार द्यायची, तसेच बापू गुरुजींनी आपल्या ज्ञानाने आणि कर्तृत्वाने गावाला दिशा दिली. गढीच्या पाटलांनी बापूंच्या शिक्षणाचा भार उचलला, तोच वारसा पुढे बापू गुरुजींनी चालवत आपले संपूर्ण आयुष्य गावाला अर्पण केले. मात्र, काळानुसार गढी खचत गेली आणि कणाकणाने कोसळली, तसेच बापू गुरुजींचे वय झाले आणि गावाची प्रगतीही खुंटली.

२. वान नदी (जीवनप्रवाहाचे प्रतीक): वान नदी ही गावातील जीवनप्रवाहाचे आणि स्वप्नांचे प्रतीक आहे. सुरुवातीला गावात गरिबी असूनही एक प्रकारचा निर्मळपणा होता; जणू वान नदी गावाच्या विकासाची स्वप्ने वाहून आणत होती. परंतु, जसजसा गावात स्वार्थ वाढत गेला, तसा वान नदीचा प्रवाह आटत गेला. शेवटी नदीने आपले पात्र बदलले, जे हे दर्शवते की गावाने आपला मूळचा माणुसकीचा आणि विकासाचा मार्ग सोडला आहे.

३. वटवृक्ष (प्रत्यक्ष गावाचे प्रतीक): वटवृक्ष हे गावाच्या अस्तित्वाचे प्रतीक आहे. वान नदीच्या काठावर ज्याप्रमाणे वटवृक्ष अंकुरला आणि वाढला, तसेच बापू गुरुजींच्या कष्टामुळे हे गाव प्रगत झाले. वटवृक्षाने अनेकांना

आधार दिला, पण नंतर गावातील 'उचापती' लोकांमुळे गावाची अधोगती सुरू झाली. जसा वटवृक्ष सुकत गेला, तसाच गावही वैचारिक आणि नैतिकदृष्ट्या सुकत गेला.

7) 'उत्तम डॉक्टर होण्यापेक्षा उत्तम नर्स होणे कठीण आहे' या विधानाबाबत तुमचे मत मांडा.

उत्तर: 'शोध' या कथेतील अनूने मांडलेले हे मत मानवी संवेदनांचा विचार करता मला पूर्णपणे योग्य वाटते. डॉक्टरी पेशामध्ये प्रामुख्याने वैद्यकीय ज्ञान आणि रोगाचे निदान याला महत्त्व असते. डॉक्टर त्यांच्या ज्ञानाच्या आधारे आजार ओळखतात, पण त्या आजाराने त्रस्त असलेल्या माणसाची खरी सेवा नर्सच करत असते. डॉक्टरांचा स्टेथॉस्कोप रुग्णाच्या छातीपर्यंत पोहोचतो आणि रोगाचे निदान करतो, परंतु नर्स मात्र आपल्या मायेने आणि आपुलकीने रुग्णाच्या 'काळजापर्यंत' पोहोचते. रोगाचे निदान झाले की डॉक्टरांचे काम संपते, पण नर्सचे काम तिथून खऱ्या अर्थाने सुरू होते.

नर्सला केवळ औषधोपचार करायचे नसून रुग्णाची मानसिक स्थिती सांभाळावी लागते. रुग्णाच्या सवयी समजून घेणे, त्याला धीर देणे आणि त्याच्या मनातील भीती दूर करून त्याला रोगाशी लढण्याची शक्ती देणे हे अत्यंत कठीण काम असते. औषधांनी शरीर बरे होते, पण रुग्णाला मानसिक उभारी देण्याचे कार्य नर्सच्या मायेवर अवलंबून असते. डॉक्टर रुग्णाचा शारीरिक 'ताप' पाहून मोकळे होतात, परंतु नर्सला रुग्णाचा 'ताप' आणि 'मनस्ताप' या दोन्ही गोष्टींचे निवारण करावे लागते. सेवावृत्ती, संयम आणि मानसिक बळ यांमुळेच उत्तम डॉक्टर होण्यापेक्षा उत्तम नर्स होणे नक्कीच कठीण आहे.

8) उचापतीखोर लोकांनी बापू गुरुजींना दिलेला त्रास तुमच्या शब्दांत विशद करा.

उत्तर: स्वातंत्र्य मिळाल्यानंतर बापू गुरुजींनी आपल्या गावाच्या सर्वांगीण विकासाचे स्वप्न पाहिले होते. त्यांनी रात्रंदिवस कष्ट करून गावातली चौथीपर्यंतची शाळा सातवीपर्यंत वाढवली आणि ती नावारूपाला आणली. मात्र, गावातील प्रगती न पाहावणाऱ्या काही 'उचापती' लोकांनी गुरुजींच्या प्रत्येक चांगल्या कामात खोडे घालायला सुरुवात केली. गुरुजींनी गावात पोस्ट ऑफिस आणले, तेव्हा या लोकांनी "कोणी मेल्याशिवाय आम्ही कधी कोणाला पत्र धाडले नाही, तर पोस्ट आपल्या काय कामाचे?" असा नकारात्मक अपप्रचार करून ग्रामस्थांची दिशाभूल केली.

गुरुजींनी गावात पक्का रस्ता (सडक) आणण्यासाठी प्रयत्न केले, तेव्हा या उचापती लोकांनी "फुकट जमीन पडीक कशाला घालवायची?" असा युक्तिवाद करून रस्त्याला विरोध केला. त्यांच्या या आडमुठ्या धोरणामुळे गावात येणारी सडकही जणू रुसून दूर राहिली. गुरुजींनी आरोग्यासाठी दवाखाना आणला, पण या स्वार्थी लोकांमुळे गावकऱ्यांनी त्यालाही नाकारले. अशा प्रकारे, बापू गुरुजींनी गावाला सुसंस्कृत आणि प्रगत करण्याचा प्रयत्न केला,

पण उचापती लोकांनी त्यांच्या प्रत्येक कामात अडथळे आणून त्यांना मानसिक त्रास दिला आणि गावाचे नुकसान केले.

9) 'जगाकडे पाहताना मला माझा चष्मा हवा' या विधानाबाबत तुमचे विचार लिहा. निसर्गाने प्रत्येक मनुष्याला स्वतंत्र शरीर आणि स्वतंत्र मेंदू दिला आहे. याचा अर्थ असा की, प्रत्येक व्यक्तीने स्वतःच्या बुद्धीने विचार करावा आणि स्वतःचे निर्णय स्वतः घ्यावेत. परंतु, प्रत्यक्षात आपण अनेकदा इतरांच्या विचारांचे अनुकरण करतो. आपला मित्र, शेजारी किंवा समाज ज्या पद्धतीने वागतो, तसे आपण वागण्याचा प्रयत्न करतो. रूढी आणि परंपरेच्या नावाखाली आपण आपल्या स्वतंत्र विचारांचा बळी देतो. यालाच अनू 'बौद्धिक गुलामगिरी' म्हणते.

'जगाकडे पाहताना मला माझा चष्मा हवा' या विधानाचा अर्थ असा की, आपल्याला जगाचे अनुभव कोणाच्याही प्रभावाखाली न राहता स्वतःच्या नजरेने घ्यायचे आहेत. आपण जेव्हा दुसऱ्याच्या विचारांनी जगतो, तेव्हा आपली स्वतःची दृष्टी हरवून बसतो. जीवनातील सत्य शोधण्यासाठी आणि स्वतःचे व्यक्तिमत्त्व घडवण्यासाठी स्वतंत्रपणे विचार करणे आवश्यक आहे. अनूचे हे विचार आजच्या तरुण पिढीसाठी अत्यंत प्रेरणादायी आहेत, कारण ते आपल्याला स्वावलंबी आणि वैचारिकदृष्ट्या स्वतंत्र होण्याचा संदेश देतात.

10) 'शोध' या कथेची नायिका 'अनू'चे स्वभावचित्र तुमच्या शब्दांत लिहा.

उत्तर: 'शोध' या कथेची नायिका 'अनू' ही अत्यंत प्रगल्भ, स्वतंत्र विचारांची आणि ध्येयवादी तरुणी आहे. ती सर्वसामान्य मुलींपेक्षा वेगळी असून तिचे व्यक्तिमत्त्व वैशिष्ट्यपूर्ण आहे. वरवर पाहता ती काहीशी विक्षिप्त वाटली, तरी प्रत्यक्षात ती स्वतःच्या तत्त्वांवर जगणारी मुलगी आहे. कोणाच्याही प्रभावाखाली न राहता स्वतःचे स्वतंत्र व्यक्तिमत्त्व घडवण्यासाठी ती पाच वर्षे कोणाच्याही आधाराशिवाय एकटे जगण्याचा धाडसी निर्णय घेते.

अनूच्या मते, कुटुंबासोबत किंवा मित्रांच्या आधाराने जगताना आपले विचार आणि निर्णय स्वतंत्र राहत नाहीत, ज्याला ती 'बौद्धिक पारतंत्र्य' मानते. हे पारतंत्र्य नाकारून समाज आणि माणूस जवळून समजून घेण्यासाठी ती 'नर्स' हा सेवाभावी पेशा स्वीकारते. नर्स म्हणून काम करताना ती केवळ नोकरी करत नाही, तर रुग्णांच्या भावजीवनात मायेने स्वतःचे स्थान मिळवते. स्वतःच्या अनुभवातून स्वतःला घडवणारी, कामात झोकून देणारी आणि जीवनाचा शोध घेणारी एक कणखर नायिका म्हणून अनूचे स्वभावचित्र समोर येते.

11) बापू गुरुजींनी गावातील शाळेसाठी केलेले प्रयत्न तुमच्या शब्दांत लिहा.

उत्तर: बापू गुरुजी हे 'साजरे गाव' या गावातील एक ध्येयवादी आणि आदर्श शिक्षक होते. त्यांचे स्वतःचे बालपण अत्यंत गरिबीत गेले होते; गावात शाळा नसल्यामुळे त्यांना तालुक्याला जाऊन शिकावे लागले. गढीवरच्या पाटलांनी त्यांच्या शिक्षणाचा भार उचलला, याची जाणीव ठेवून गुरुजींनी शिक्षण पूर्ण झाल्यावर शहरात न जाता आपल्याच गावाची शाळा सुधारण्याचा निश्चय केला. त्यांनी आपले संपूर्ण आयुष्य गावातील शिक्षणासाठी आणि मुलांच्या भविष्यासाठी वाहिली.

गुरुजींनी अतिशय जिद्दीने आणि रात्रंदिवस कष्ट करून गावातील प्राथमिक शाळेचा कायापालट केला. त्यांच्या प्रयत्नांमुळे चौथीपर्यंतची शाळा सातवीपर्यंत वाढली आणि ती संपूर्ण परिसरात नावारूपाला आली. त्यांनी केवळ पुस्तकी ज्ञान दिले नाही, तर मुलांच्या शारीरिक विकासासाठी शाळेत 'तालीमखाना' सुरू केला. त्यांना जेव्हा 'आदर्श शिक्षक' हा पुरस्कार मिळाला, तेव्हा त्या पुरस्काराची रक्कमही त्यांनी स्वतःसाठी न वापरता शाळेत वाचनालय उघडण्यासाठी खर्च केली. अशा प्रकारे, बापू गुरुजींनी स्वतःला पूर्णपणे झोकून देऊन गावातील शाळा एका मंदिराप्रमाणे पवित्र आणि प्रगत केली.